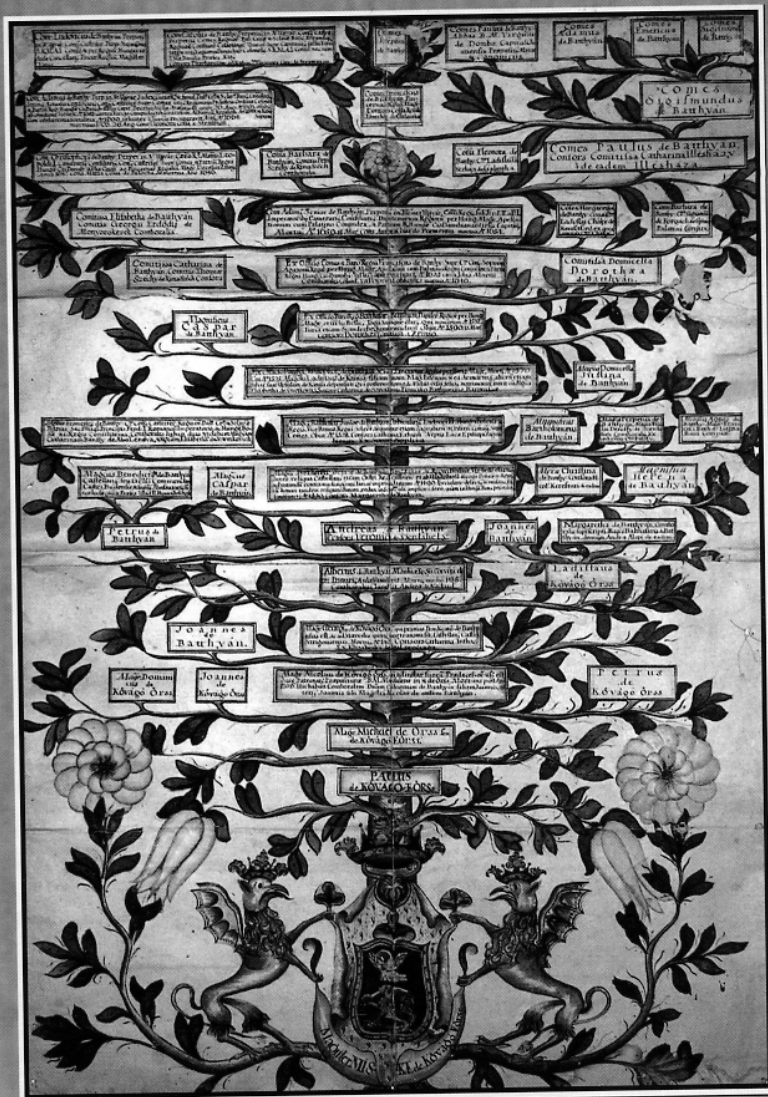

A TÖRTÉNELEM SEGÉDTUDOMÁNYAI I.

GENEALÓGIA 1.

Jelen kötetünkkel egy új könyvsorozatot indítunk útjára, amely a történelem segédtudományait veszi sorra; első kötete a segédtudományok közül a legismertebbet és legnépszerűbbet, a genealógiát tárgyalja. Terveink szerint az e tudomány legfontosabb ismereteit összegyűjtő kiadvány is több kötetben lát majd napvilágot, amelynek első részét tartja kezében az olvasó.

Kötetünkben a nagyobb egyházak levéltári gyűjteményeire, a Magyar Országos Levéltár, s az önkormányzati levéltárak anyagaira koncentráltunk.

Célunk, hogy a családtörténet kutatásának módszertanát, legfontosabb forrásbázisait, s az azokat őrző intézményeket bemutassuk, s hogy kötetünk olvasója a genealógiai kutatásban többet lásson a családfa összeállításánál, ugyanakkor felfedezze: az anyakönyvek adatai is jóval többet adnak, mint egy-egy család leszármazásának csupasz váza. A családok történetének, őseinknek, s persze általában a múltnak akkor lesz arca, ha a rendelkezésre álló lehető legtöbbféle forrástípust mozgósítjuk az események, a háttér, a valamikori közeg felélesztésére, megismerésére. Természetesen az így megismert források nem csupán családtörténeti kutatásokat tesznek lehetővé. A különböző gyűjtemények bemutatása mellett a genealógiával rokon területek, más történeti segédtudományok eredményei is helyet kapnak kötetünkben, hiszen ezek adatai is szorosan kapcsolódnak a genealógia tárgyához, kiegészíthetik a vizsgálandót, s így komplex kutatás valósulhat meg.

ISBN 978-963-9570-41-2

9 789639 570412

3400 Ft

A TÖRTÉNELEM SEGÉDTUDOMÁNYAI I.

Sorozatszerkesztő

Kollega Tarsoly István – Pandula Attila

Genealógia 1.

Szerkesztette

Kollega Tarsoly István – Kovács Eleonóra

Pandula Attila – Viték Gábor

Tarsoly Kiadó

Budapest, 2012

nimális feszítőfókat is illesztünk, amelyek a dendrogramokkal közvetlenül összevetők.¹⁷

Ezek az elemzések leginkább felhasználóbarát módon az ingyenesen elérhető és kapható PAST statisztikai programcsomag¹⁸ segítségével készíthetők el. (<http://folk.no/ohammer/past/>)

A kapott eredmények közvetlenül felhasználhatók az adott családtákkal jellemzett családi csoportok, földrajzi területek, vagy történelmi korszakok demográfiai értééséhez.

Hűfnagel Levente

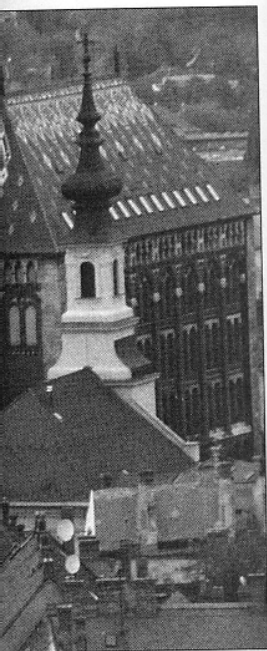
TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
A genealógia magyarországi historiográfiájának áttekintése	7
I. GENEALÓGIAI KUTATÁSOK A LEVÉLTÁRAKBAN	
A genealógiai kutatás lehetőségei a római katolikus egyházi levéltárakban	41
Genealógiai források a magyarországi református egyházi levéltárakban	61
A Magyarországi Evangélikus Egyház levéltári forrásai	71
A budapesti Evangélikus Országos Levéltár	89
Anyakönyvek mikrofilmen, digitálisan	95
Genealógiai kutatások a Magyar Országos Levéltárban	105
Középkori források a genealógiai kutatásban	123
Az erdélyi családtörténeti kutatás forrásbázisa a Magyar Országos Levéltárban ...	143
A genealógiai kutatás lehetőségei a Hadtörténelmi Levéltárban	155
A genealógiai kutatás forrásai a magyarországi megyei levéltárakban	161
Genealógiai kutatások legfontosabb forrásai a települések irattanyagában	193
A családtörténeti kutatások kiemelkedő levéltári forrásai, a családi fondok	209
Genealógia, genetika, demográfia – családkutatás a humánökológia szolgálatában...	259

Podani János: Bevezetés a többváltozós biológiai adatfeltárás rejtelmeibe. Bp., 1997.

Hammer, K., Harper, D.A.T., and P. D. Ryan: PAST: Paleontological Statistics Software Package for Education and Data Analysis. *Paleontologia Electronica* 2001. 4(1): 9pp. http://paleo-electronica.org/2001_1/past/issue1_01.htm

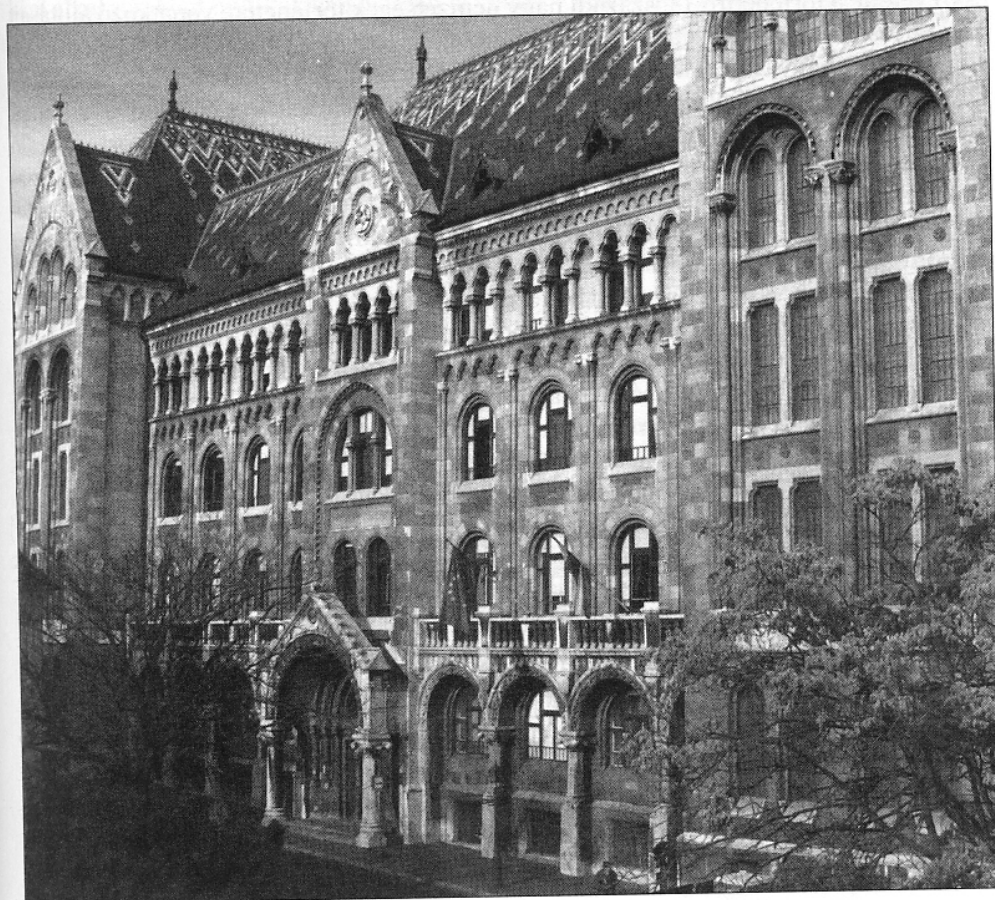
pontot jelentenek, annyi
kiemelkedett ős kapta.
témánk szempontjából
ek fontos információt a
n kántor vagy festő).⁴⁸
likai források legfonto-
ben megadtuk a levéltári
gyedi, a megyei és szak-
típusú anyagok azonos
ni kívántunk arra, hogy

Nyulásziné Straub Éva

ka alapjai. Bp., 2001. 214–

KÖZÉPKORI FORRÁSOK A GENEALÓGIAI KUTATÁSBAN

Családtörténeti kutatások során a mai ember az anyakönyvi adatok segítségével akár a 17. századig is vissza tudja vezetni őseit. Ha felmenői a birtokos társadalomhoz tartoztak, sokkal szerencsésebb helyzetben van: még korábbi időszakokra is fényt deríthet. Az azonban már csak nagyon keveseknek adatik meg – szinte kizárólag az egykori nemesi társadalom tagjainak –, hogy családjuk történetét a középkorban is nyomon tudják követni. Mégis előfordul, hogy azt olvashatjuk a családtörténeti írásokban, hogy a család x vezértől vagy y középkori lovagtól származik. Az előkelő ősökkel való dicsekvés, a minél régebbi eredet bizonyítása napjainkban is megfigyelhető a családtörténeti kutatásban. Ez a – mindenáron a középkorig visszavezetni a család történetét – szemlélet az egyik legnagyobb módszertani buktató a genealógiai kutatásokban. Hogy miért? Erről szól az alábbi rövid írás.

I.

A minél jelentősebb, minél előkelőbb ősökkel való dicsekvés régi vágya az embereknek. Számos példát idézhetünk a magyarországi középkori krónikairól arra, hogy a honfoglaló ősöktől való származtatás mennyire kulcskérdése volt a 12–13. századi arisztokrácia műtszemléletének. A 14. századi krónikakompozíció szövegéből tudjuk, hogy a vezérektől mely nemzetségeket származtatták: Szabolcstól a Csák, Léltől a Zovárd nemzetség eredetét nyíltan közli a krónikás, de közvetve kiderül, hogy Kundtól a Kaplony nem, Gyulától a Kán nem, Vérbulcsútól a Lád nem, Örstől pedig az Örsúr nemzetség eredt. A hét vezér névsorának egy változatát a 12–13. század fordulóján író Anonymus is megszerkesztette, aki saját kora nemzetségeinek hagyományából merítette ismereteit, de genealógiai adatait tudatos koncepció szerint alakította. A krónikások által megőrzött hagyomány valós genealógiai viszonyokon is alapulhatott, de minden kétséget kizáróan ezek ellenőrzése ma már nem áll módunkban.¹

Az V. István-kori krónikás munkamódszerét elemezve, Mályusz Elemér alaposan összevetette a történetíró 13. századi nagy nemzetségek történetére vonatkozó állításait más forrásokkal, és a következőket állapította meg:

„A hagyomány, amely az egyes külföldi eredetű családok emlékezetében az ősökről élt, eleve szerfelett alkalmas volt, hogy nemzedékről nemzedékre öröklődve, a múltat még szebbé varázsolja. Ahhoz, hogy a képzelet a bizonytalanul homályos, mitizáló emlékek szövevényében eligazodjék és a hitelesnek látszó történelmi háttért megismerje, a történetíró nélkülözhetetlen segítséget tudott adni. A társadalom elvárta tőle, hogy ezt tegye s ő teljesítette kötelességét. Feladatául tehát nem a múltban szerepet játszó családok emlékeinek megmentését, az utókor számára megörökítését jelentette, hanem a jelenben, a műve írásakor hangadók nagyságát, jelentőségét próbálta fokozni, mintegy a hitet ébresztgetve, hogy az utód nem lehet méltatlan a bemutatott ősökhöz. Ábrándot és valóságot vegyített össze, s a két elem közül nem az utóbbi volt a fontosabb. Nemcsak tudatosan formálta a hagyományt, hanem ősöket is teremtett a hiányzó helyébe. Közben kegyelet nem befolyásolta: ha úgy látta jónak, más család hagyományát illesztette a múlt nélküli nemzetség történetének élére.”²

Ez a munkamódszer később is nagyon kedvelt volt a főnemesi családok körében. A 18. században vezető szerepet betöltött arisztokrata famíliák minimum a honfoglalásig, de gyakran Attiláig, a bibliai ősökig, esetenként még Ádámgig is visszavezették eredetüket. A 16–18. századi várak, főúri kastélyok reprezentatív termeinek díszítésére elsősorban a család őseinek életnagyságú festményei szolgáltak. Ezek az úgynevezett ősgalériák nem törekedtek sem a művészi tökélyre, sem a történelmi hűségre, legfontosabb céljuk a nemesi ős méltó társadalmi rangjának bemutatása volt, ezzel elősegítve

¹ Erre lásd *Zsoldos Attila: Nemzetségek és honfoglalók*. In: *Honfoglaló ősünk*. (Szerk. Veszprémy László.) Bp., 1996. 176–194.; Ugyanez a tanulmány: *Zsoldos Attila: Nemzetségek halála és születése Szent István korában*. In: *Szent István és az államalapítás*. (Szerk. Veszprémy László.) Bp., 2002. (Nemzet és emlékezet) 380–393.

² *Mályusz Elemér: Az V. István-kori gesta*. Bp., 1971. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. Új sorozat 58.) 83.

I.

a családi összetartozási lériák nemcsak a tényleges királyairól is készült, hanem a hiányzó ősöket fiktíven a család legendás alakjaikig, Lehelig. Itt is, mint az összeállítását: Esterházy elkészítésére; ennek

Hasonlóan jártak a 18. században a nemzetségek mintegy többféle szülte, s a megfelelő még jogbiztosító okmányok családfa konstrukciója azonban, hogy nemcsak mint alkalmanként hanem a család helyi számítottak tudósok Kovachich Márton Csesen támogatott példátatás valahol itt téve még nem végzett a politikában vezető ezt szembe kell állítat

³ Főúri ősgalériák, lógus, Magyar Nemzet, 1988.

⁴ *Mravik László: Jankovich*. In: *Jankovich*. (A Magyar Nemzet gyűjteményei 3.); a Tropaeum metszete hercegi ágának levéle. 66.)

⁶ A 2005-ben megjelent több is. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Szombathely, 2005.

⁷ A rohonc és a németország családja adatai me

⁹ *V. Windisch Éva: A család*. tanulmányt írta G. 24.) 70., 137.

a családi összetartozás, büszkeség és öntudat erősítését.³ Gyakori volt, hogy az ősgalériák nemcsak a tényleges és fiktív felmenőkről, hanem az ország hajdani nagyjairól, királyairól is készültek.⁴ Ennek legismertebb példája az Esterházy ősgaléria, amely a hiányzó őseket fiktív személyekkel pótolta, visszavezetve a család eredetét Estorasig, a család legendás alapítójáig, sőt egészen Noéig, Attiláig és a honfoglalás kori vezéréig, Lehelig. Itt is, mint más esetekben, családtörténeti kutatás előzte meg az ősgaléria összeállítását: Esterházy Miklós gróf (1582–1645) megbízást adott a családi genealógia elkészítésére; ennek több példánya is fennmaradt az Esterházy-levéltárban.⁵

Hasonlóan jártak el a Batthyányak is. Gróf Batthyány Lajos nádor kérésére és utasítására a 18. században több történész is dolgozott a Batthyány-családfán. Ennek eredményeként többféleképpen is rekonstruálták azt, és sokféle, festett ábrázolása is elkészült,⁶ s a megfelelő reprezentáció érdekében képgalériát is készítettek az ősekről,⁷ sőt, még jogbiztosító oklevélbe is beleverték őket.⁸ A Batthyányak 18. századi őskutatása és családfa konstrukciói nem térnek el a kor hasonló kezdeményezéseitől. Figyelemre méltó azonban, hogy nem a kor legkiválóbb forráskutatóit, történészeit – akikkel egyébként alkalmanként munkakapcsolatban is voltak – kérték fel a családtörténet megírása, hanem a család helyi levéltárosait, másod-, harmadvonalbeli szakembereket, akik nem számítottak tudósnak. E téren bennük jobban megbíztak, mint Pray Györgyben vagy Kovachich Márton Györgyben, akiket tudományos könyveik kiadásában egyébként lelkesen támogatott például Batthyány József esztergomi érsek.⁹ A magyar genealógiai kutatás valahol itt tévedt vakvágányra. A mítoszteremtéssel való őszinte szembenézéssel még nem végzett a magyarországi genealógia, mert ehhez részletesen fel kell dolgozni a politikában vezető szerepet játszott családok levéltári adatokkal igazolt történetét és ezt szembe kell állítani saját családtörténeti hagyományaikkal. Megfigyelhető ugyanis,

³ Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. Kiállítási Katalógus, Magyar Nemzeti Galéria 1988. március – augusztus. (Szerk. Buzási Enikő.) Bp., 1988.

⁴ Mravik László: Jankovich Miklós és a magyarországi műgyűjtés a 19. század első felében. In: Jankovich Miklós (1773–1846) gyűjteményei. (Szerk. Mikó Árpád.) Bp., 2002. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2002/1.) 364.

⁵ Buzási Enikő: Az Esterházyak családi arcképei. Tata, 1994. (A Tatai Kuny Domokos Múzeum gyűjteményei 3.); Buzási Enikő: Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Tropheum metszeteiben. In: Történelem – Kép. Bp., 2000. 411–424.; Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. Repertórium. (Szerk. Kállay István.) Bp., 1978. (Levéltári leltárak 66.)

⁶ A 2005-ben megrendezett szombathelyi és körmenyi Batthyány kiállításon látható volt belőlük több is. A Batthyányak évszázadai. Kiállítási katalógus. (Szerk. Zsámbéky Mónika.) Szombathely, 2005. 19–20., 165., 169.

⁷ A rohonci és a németújvári ősgalériára ld. Batthyányak évszázadai (6. jegyzetben i. m.) 25.

⁸ Az egyik, díszes kiállítású családfa alján közölték a vasvári káptalan igazolását, amellyel a családfa adatai megegyeznek. Batthyányiak évszázadai (6. jegyzetben i. m.) 20.

⁹ V. Windisch Éva: Kovachich Márton György, a forráskutató. (Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta Glatz Ferenc.) Bp., 1998. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 24.) 70., 137.

hogyan bizonyos érdekekből a családok maguk is manipulálhatták – utólagos genealógiai módosításokkal – a múltjukra vonatkozó adatokat, akár oklevelek eltüntetésével, akár azok sajátos értelmezésével, s annak a köztudatban történő elterjesztésével.¹⁰

A családtörténeti kutató módszere, hogy megpróbál visszamenni időben addig, amíg a források alapján lehetséges. Kiindulópontként általában az anyakönyvi adatok alapján történik a kutatás, ahol az ismert családnevek keresésével és a genealógiai kapcsolatok felállításával többnyire összeállítható a családfa.¹¹ A családnevek használatának, s azok változtatásának is megvan a maga története, amit mindig szem előtt kell tartani az újkorban már használatos családnevek megállapításakor, figyelembe véve a névváltoztatásokat is.¹² Az újkort megelőző, középkori századok viszonyai között sem adja fel a kitartó kutató a keresést és ilyenkor többnyire a családnév maga a keresés célpontja: a szakirodalomban, kézikönyvekben, szótárakban,¹³ forráskiadványokban és az újabban egyre szaporodó, eredeti források képét is mutató levéltári adatbázisokban. Tudnunk kell azonban, hogy a családnév nem öröktől fogva létező entitás, hiszen a 13. századtól kezdődő és a 18. századra befejeződő története mellett már a fogalom meghatározása is állandó témája a névtani kutatásoknak és vitáknak.¹⁴ A kételemű személynév esetében csak akkor tekinthetjük bizonyítottnak a

¹⁰ Neumann Tibor: A Vízköz kisnemesi társadalmja a középkorban. *Századok*, 136 (2002) 437.; Ráczy György: Egy főnemesi család eredete és pályakezdése. A Batthyányak az Anjou- és Zsigmond korban. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére.* (Szerk. Neumann Tibor–Ráczy György.) Bp.–Piliscsaba, 2009. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 40.–Analecta Mediaevalia III.) 322–323.

¹¹ Erre összefoglalóan ld.: *Családtörténeti kutatás határon innen és túl. A Veszprém Megyei Levéltár és a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságának Történeti Szakbizottsága által rendezett nemzetközi konferencia (2007. május 11.) előadásai.* (Szerk. Márkusné Vörös Hajnalka.) Veszprém, 2009. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 20.)

¹² Történeti szempontból vizsgálja a kérdést: *Karády Viktor–Kozma István: Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig.* Bp., 2002. A szakirodalom alapján röviden összefoglalja a középkori és korai újkori előzményeket (13–20.). A nyelvészek az utóbbi időben sokat foglalkoznak a családnevek történetével, közülük legújabb alapvető: *N. Fodor János: Északkelet-Magyarország személynéveinek komplex nyelvi elemzése (1401–1526). I–III.* PhD-értekezés, 2008. a korábbi szakirodalom összefoglalásával és értékelésével (http://nfodorj.web.elte.hu/index_elemei/page0003.htm); *Farkas Tamás: Családnév-változtatás Magyarországon.* Bp., 2009. (Nyelvtudományi Értekezések 159.); *A családnév-változtatások történeti időben, térben, társadalomban.* (Szerk. Farkas Tamás–Kozma István.) Bp., 2009.

¹³ Alapvető: *Kázmér Miklós: Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század.* Bp., 1993. (Magyar Nyelvtudományi Társaság.)

¹⁴ Csak néhány példa: *Székely György: Középkori kézműves foglalkozások és a családnevek kialakulása.* In: *A magyar nyelv története és rendszere. A debreceni nemzetközi nyelvészkonferencia előadásai.* 1966. augusztus 24–28. Bp., 1967. (Nyelvtudományi Értekezések 58.) 206–210.; *Fehértői Katalin: Helynevek mint családnevek de praepositio vagy -i képző nélkül.* *Magyar Nyelv*, 69. (1973) 197–203.; *Fehértői Katalin: Pusztai helynevek családnévként.* *Magyar Nyelv*, 71. (1975) 453–456.; *Fehértői Katalin: Árpád-kori személynévtár (1000–1301).* Bp., 2004.; *Gulyás László: Középkori mezővárosi foglalkozásneveink*

családnévvé válást, genealógiai adatok) h...
leszármazást. Itt el...
magát szeretnénk b...
a családnevek szere...
vagy a címerhaszn...

Legkedvezőbb h...
aki az egykori birt...
birtokjogok miatt e...
kelőbb egy személy...
keletkezett dokume...
személy többféle n...
lyek beazonosítása...
viselőinek adattára...

„Állandósult cs...
féle megoldás div...
don jelölheték: pu...
Y.), saját méltóság...
bani), ragadvány...
Zerdahel) és minc...
reperelhetett, ha a n...
Ders = Martinus

országgrészen v...
járól (dictus de...
több is, ha több...
táka a lehetősége...
ha a lakóhelye n...

Az archontol...
tákat ad a tiszts...
feltétele egyfelő...
különböztetni, r...
kapcsolni. Egyi...
Lászlóról Mály...
korból még tov...
Demeterből, an...
adásul mindegy...

forrásértéke...
nevei 1560-b...
a helynévi er...
ágának csalá...
vek kialakul...
komplex nye...
nfodorj.web...

agos genealógiai
ntetésével, akár
ével.¹⁰

i időben addig,
akönyvi adatok
s a genealógiai
aládnevek hasz-
indig szem előtt
kor, figyelembe
adok viszonyai
családnév maga
n,¹³ forráskiad-
mutató levéltári
ól fogva létező
örténete mellett
knak és viták-
izonyítottnak a

136 (2002) 437.;
vak az Anjou- és
Szerk. Neumann
rténeti tanulmá-

eszprém Megyei
ágának Történeti
lódásai. (Szerk.
kiadványai 20.)
n: Név és nem-
agyarországon a
öviden összefog-
többi időben so-
N. Fodor János:
401–1526). I–III.
kelésével (<http://>
v-változtatás Ma-
név-változtatások
tván.) Bp., 2009.
zárad. Bp., 1993.

ok és a család-
eceni nemzetkö-
Nyelvtudományi
k de praepositio
Pusztai helynevek
ád-kori személy-
lalkozásneveink

családnévvé válást, ha ki tudjuk mutatni a név öröklődését. Írásos bizonyítékok (genealógiai adatok) hiányában azonban a családnévvél vélik bizonyíthatónak magát a leszármazást. Itt eljutottunk oda, hogy éppen azzal kellene bizonyítani valamit, amit magát szeretnénk bizonyítani. Középkori genealógiai kutatások esetében ezért éppen a családnévek szerepe a legkisebb más történeti tényezők, mint például a közös birtok vagy a címerhasználat azonossága mellett.

Legkedvezőbb helyzetben a forrásadottságok miatt természetesen az a kutató van, aki az egykori birtokos társadalom tagjai között keresi középkori felmenőit, mert a birtokjogok miatt ennek a társadalmi rétegnek a története jól dokumentált. Minél előkelőbb egy személy, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a hivatali írásbeliség során keletkezett dokumentumokban a neve fennmaradt. Az oklevelekben azonban egy-egy személy többféle név alatt is előfordulhatott, ezért különösen fontos a megtalált személyek beazonosítása. Engel Pál, amikor az 1301–1358 közötti időszak vezető tisztségviselőinek adattárát állította össze, a következő módszert követte:

„Állandósult családnévvel csak a korszak vége felé találkozunk, addig igen sokféle megoldás dívott. Ugyanazon személyt egyazon időpontban is igen sokféle módon jelölhették: pusztá keresztnevén és címével (magister X.), apja nevével (X. filius Y.), saját méltóságával (X. banus), apja vagy nagyapja méltóságnevével (X. filius bani), ragadványnévvél (X. dictus Ewrdeg), fő birtoka, azaz székhelye nevével (X. de Zerdahel) és mindezek tetszőleges kombinációjával. Az apa helyett a nagyapa is szerepelhetett, ha a neve ritka és így megkülönböztetésre alkalmas volt (Martinus filius Ders = Martinus filius Georgii filii Ders). Olyan nemest, aki lakóhelyétől távol, más országrészben vállalt szolgálatot, gyakran neveztek birtoka helyett a szűkebb hazájáról (dictus de Somogy, dictus Erdely). Birtoknévből képzett neve lehetett egyszerre több is, ha több székhelye vagy lakhelye volt. Az életpálya változásai még szaporíthaták a lehetőségeket, ha például a személy új méltóságra emelkedett, különösen akkor, ha a lakóhelye megváltozott.

Az archontológia akkor tölti be rendeltetését, ha nem csupán lehetőleg pontos listákat ad a tisztségviselőkről, hanem a szereplők egyértelműen azonosíthatók is. Ennek feltétele egyfelől, hogy a hasonló nevű személyeket képesek legyünk egymástól megkülönböztetni, másfelől, hogy az azonos személyekre vonatkozó adatokat össze tudjuk kapcsolni. Egyik sem könnyű. Az 1450 körül sokat szereplő lábatlani és budai Farkas Lászlóról Mályusz Elemér derítette ki alapos utánajárással, hogy két személyt takar. A korból még további Farkas Lászlókat is ismerünk, de azért az meglepő, hogy Tárnok Demeterből, ami jóval egyedibb név, szintén volt kettő az 1440 körüli években, ráadásul mindegyik Erzsébet királyné környezetében. Ami a több nevű személyek ösz-

forrásértékéről. *Századok*, 142. (2008) 437–462.; N. Fodor János: A Tiszakönyök családnévei 1560-ból. Bp., 2002. (Magyar Névtani Dolgozatok 170.); N. Fodor János: Adalékok a helynévi eredetű családnéveink kialakulásához. A Gutkeled nemzetség szőlőmonostori ágának családnévei. *Névtani Értesítő*, 26. (2004) 31–45. Kitűnő összefoglalás a családnévek kialakulásáról Fodor PhD-értekezésének (Északkelet-Magyarország személyneveinek komplex nyelvi elemzése 1401–1526.) egyik fejezete: A történeti magyar családnévek. http://nfodorj.web.elte.hu/index_elemei/csaladnevek.pdf (A letöltés ideje: 2012. április 30.)

szekapcsolását illeti, nem ritka az olyan eset, mint Horváti Miklósé, a nevezetes János bán unokaöccsége, aki három évtized alatt három különböző néven bukkan fel az ország három különböző helyén. Őt nem érintette a családját sújtó vagyonekbobzás, mivel nem vett részt János bán lázadásában. 1395-ben délvidéki birtokaiért Zsigmondtól a szepesi Lubló várat kapta cserébe, és 1403-ban mint »Lublói« Miklós részese volt a király elleni felkelésnek. Emiatt elvesztette jószágait, de utóbb kegyelmet kapott, és 1410 után újból találkozunk vele az udvarban, immár »Hatvani« Miklós néven. Nyilván ő volt az őse az 1430-as években feltűnő Hatvani családnak, amely a Heves megyei Hatvan mezőváros földesura volt.

Mikor tekinthetünk egy szereplőt azonosítottnak? Szigorúan véve csak akkor, ha kétséget kizáróan be tudjuk illeszteni egy család genealógiájába, magát a családot pedig birtoka alapján lokalizálni tudjuk. A középkor forrásadottságai mellett nagyjából ennyi a maximum, ami elvárható, ennyi viszont megfelelően képes is helyettesíteni az azonosítás modern kritériumait (»anyja neve« stb.). »Hatvani« Miklós idézett példája illusztrálja, hogy mindkét követelmény egyaránt mellőzhetetlen. Kevés, ha csak annyit tudunk róla, hogy a Heves megyei Hatvan birtokosa volt, és az apját Istvánnak hívták. A kilétét igazából csak akkor derítettük fel, ha azt is megállapítottuk, hogy a Horváti család egyik tagjáról van szó. Ha idáig eljutottunk, az már elegendő. A Horvátiak nem keverhetők össze más családokkal, mivel ismerjük a birtokaikat, őseiket pedig követni tudjuk visszafelé az Árpád-korig. Így az azonosítás immár kielégítően pontos.¹⁵

A középkori személyek beazonosításában, tágabb genealógiai kapcsolataik feltérképezésében a kifejezetten apa-fiúi adatok mellett – pl. János fiai: Péter és László – nagyon fontos szerepe lehet a jellegzetes személynévadásnak,¹⁶ a birtokközösségnek, vagy a címerhasználatnak.¹⁷ Ezek közül talán a legfontosabb a genealógiai és birtoktörténeti nyomozás egymástól elválaszthatatlan szempontja és párhuzamossága – különösen a 13–14. században –, hogy az információtöredékek apró darabjaiból összeállhasson a kép. Az a tapasztalat, hogy a kutatás számára minden adatmorzsának jelentősége lehet. A kutatási módszer lényege az időben való visszafelé haladás, az ismerttől az ismeretlenre való következtetés. A genealógia és a birtoktörténet szoros kapcsolata azt jelenti, hogy azok tekinthetők egy család tagjainak, „akik a közös származás jogán együttesen birtokolnak és az számít egy családi vagyonnak, amely egy közös ős leszármazottainak összességét megilleti. A név ellenben, legyen birtoknév avagy *családnév*, a legritkább esetben válik ekkoriban még egy-egy család megkülönböztető jegyév, valódi megnevezésévé”. A birtoknevek önmagukban nem alkalmasak a felhasználásra, mert 1. ugyanaz a birtok egyidejűleg több nevet is viselhet, 2. ugyanazt a nevet gyakran

¹⁵ Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp., 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. XXVIII–XXIX.

¹⁶ A gazdag irodalomból ld. Tóth Endre: Hoholt – Hahót. A jövevény nemzetségek eredetéhez. *Századok*, 137. (2003) 265–296.

¹⁷ Genealógia és címertan szoros kapcsolatát terjedelmes szakirodalom tárgyalja, erre most közismertsége miatt nem térek ki. A középkori magyar nemzetségek, majd családok azonos címerábrát viseltek, a közös címerhasználat a rokonság megdönthetetlen bizonyítéka.

viseli két va
káról többfél

Engel az
nealógiai tá
mutatja be a
használható
kell rajta do
alógiai kérd
tehát előszö
keressük. E
Jánosnak²⁰
nagyon szín
szerűbb ma
kori adatai
dulnak hozz
A Batthyány
század közep
it Nagy Iván
neti művébe
a formájába
nealógiai ötl
hogy ... a h
de a kereszt

¹⁸ A középkor
a középkor
az idézet:
módszertan
ta előszö
In: Európa
Ferenc.) B
História,

¹⁹ Engel Pál
Középkor
Karácson

²⁰ [Reprint:
Wertner M

²¹ *Nagy Iván*
1868. I. 10

²² *Wagner, C*
jam intere

²³ 1778.; Úja
Lehoczky

²⁴ series chr
Szklénár,

²⁵

a nevezetes János
kkan fel az ország
kobzás, mivel nem
mondtól a szepes-
szese volt a király
apott, és 1410 után
en. Nyilván ő volt
es megyei Hatvan

ve csak akkor, ha
magát a családot
gai mellett nagyjá-
épes is helyettesí-
« Miklós idézett
tetlen. Kevés, ha
a volt, és az apját
azt is megállapí-
jutottunk, az már
vel ismerjük a bir-
Így az azonosítás

kapcsolataik feltér-
Péter és László –
irtokközösségnek,
lógiai és birtoktör-
mossága – különö-
jaiból összeállhas-
zásának jelentősége
is, az ismerttől az
ros kapcsolata azt
s származás jogán
y közös őst leszá-
y avagy *családnév*,
nböztető jegyévé,
k a felhasználásra,
zt a nevet gyakran

96. (História Könyv-
zetségek eredetéhez.

tárgyalja, erre most
ajd családok azonos
n bizonyítéka.

viseli két vagy több különböző birtok, 3. ugyanaz a család vagy személy többféle birto-
káról többféle nevet is kaphat a forrásokban.¹⁸

Engel az archontológia összeállításával párhuzamosan készítette el azokat a ge-
nealógiai táblákat, amelyek 2001-ben CD-ROM-on jelentek meg: a lemez 750 táblán
mutatja be a 13–16. századi legfontosabb nemes családokat.¹⁹ Jelenleg ez a legjobban
használható középkori genealógia annak ellenére, hogy szerzője szerint még sokat
kell rajta dolgozni és több helyen kiegészítésre szorul. A mai középkorkutatás gene-
alógiai kérdésekben ezt a művet tekinti irányadónak és kiindulópontnak. Ehhez kell
tehát először fordulni, ha a középkori birtokos társadalom leszármazási kapcsolatait
keressük. Engel természetesen felhasználta két legkiválóbb elődjének, Karácsonyi
Jánosnak²⁰ és Wertner Mórnak²¹ a több mint száz évvel azelőtt írt, a saját korában
nagyon színvonalasnak számító munkáit. Tudatosan nem használta viszont a legnép-
szerűbb magyar genealógiai összefoglalót, Nagy Iván híres művét.²² Ennek közép-
kori adatai ugyanis teljesen megbízhatatlanok, tapasztalt kutatók ezért nem is for-
dulnak hozzá, legfeljebb a közkézen forgó hibás adatok eredetének hivatkozásául.
A Batthyány család történetének feldolgozásakor az volt a tapasztalat, hogy „a XIX.
század közepéig napvilágot látott irodalmat, Wagner,²³ Lehoczky,²⁴ Szklenár²⁵ műve-
it Nagy Iván dolgozta bele 1857-ben megjelent, azóta is gyakran használt családtörté-
neti művébe.... ez a családfa, bár tartalmaz valós neveket és kapcsolatokat is, ebben
a formájában levéltári adatokkal nem igazolható, hanem több »tudós« generáció ge-
nealógiai ötleteinek minden alapot nélkülöző kombinációja. Különösen szemet szúr,
hogy ... a három generáción át feltüntetett feleségek esetében nemcsak a családnév,
de a keresztnév is hibásak. A szerző 1868-ban megjelentetett egy »Pótkötet«-et, a

¹⁸ A középkori családrekonstrukció módszertanához alapvető: *Engel Pál*: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. Bp., 1998. (Társadalom- és művelődési tanulmányok 25.) 9–26. az idézet: 23.; Az eredetileg kandidátusi disszertációnak készült munka 1985-ben íródott. A módszertani részt nagyon fontosnak tartotta a szerző, a kéziratból ezt a fejezetet publikálta először: *Engel Pál*: Birtok és családtörténet. (Kísérlet egy 14. századi rekonstrukcióra.) In: Európa vonzásában. Emlékkönyv Kosáry Domokos 80. születésnapjára. (Szerk. Glatz Ferenc.) Bp., 1993. 23–36. Ld. még: Uő: Család és társadalom a középkorban. Előtanulmány. *História*, 12. (1990) 2. sz. 16–19.

¹⁹ *Engel Pál*: Magyar középkori adattár. (Magyarország világi archontológiája 1301–1457.); Középkori magyar genealógia.) CD-ROM. Bp., 2001.

²⁰ *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–III. Bp., 1900–1901. [Reprint: 1995.]

²¹ *Wertner Mór*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I–II. Temesvár, 1891.

²² *Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XIII. Bp., 1857–1868. I. 109.

²³ *Wagner, Carolus*: Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, quae jam interciderunt. Ex ms. potissimum eruit, et scutis gentilitis auxit C. W. Decas I. Budae, 1778.; Újabb kiadása: Posonii, Pestini et Lipsiae, 1802.

²⁴ *Lehoczky, Andreas*: Stematographia nobilium familiarum regni Hungariae; praemissa est series chronologica quatuor statuum et ordinum e diplomatibus eruta. Posonii, 1796–98.

²⁵ *Szklénár, Georgius*: Origo et genealogia illustris Battyaniarum gentis. Posonii, 1778.

»legfeltűnőbb hézagok pótlására«, amelyben módosította a Batthyányakra vonatkozó XV. századi adatokat is, de ennek sajnos az lett a következménye, hogy tovább bővítette a forgalomba került hibás adatok számát.²⁶

Ha a nemesi társadalom esetében genealógiai vizsgálódásunkat kizárólag elsődleges források felkutatásával és értelmezésével tehetjük meg, még inkább ez a helyzet a városi polgár vagy a jobbágycsaládoknál. Míg azonban a nemesi társadalom genealógiai folytonossága bizonyos családok esetében a középkortól egészen napjainkig bizonyítható, a társadalomtörténet arra figyelmeztet, hogy a városi, mezővárosi és falusi lakosság többségénél ilyen folyamatosság nem áll fenn. A településtörténeti, történeti földrajzi adatok arra mutatnak, hogy az egykori országnak csak az északi és keleti részében – amin főleg a mai Szlovákia és Erdély értendő – maradt meg a középkor végi településhálózat, így ezen a területen feltételezhető leginkább a lakosság kontinuitása. Itt nyomozhatunk legsikeresebben a középkori ősök után, annál is inkább, mert az észak-magyarországi városok középkori forrásanyaga jórészt épségben megmaradt. Az ország jelentős részén a középkori településhálózat nagyobb része elpusztult a 16–17. században, de ezeken a területeken – a Dunántúl legnagyobb része, az Alföld peremvidéke és közepe – az egykori települések neve legalább fennmaradt és a későbbiekben, az újratelepülés után, újra használatba került. Az ország területének harmadik részén – a Temesköz, Bácska, Zaránd és Arad megyék, a Drávántúl – a középkori településhálózat gyakorlatilag megsemmisült, az újkori betelepítések következtében itt gyakorlatilag kizárt az etnikai kontinuitás.²⁷ Legtöbb településünk sajátos történelmi viszonyaink között többször elveszítette nemcsak helyrajzi hagyományait, hanem lakossága is többször kicserélődött. Buda történetéhez hasonló lehetett több más városunk sorsa is, így Székesfehérváré és Esztergomé.

„A török uralom tartóssá válásával az 1500-as évek második felében lassan kihalt az a nemzedék, amely Budáról menekült el és emlékeiben még felidézhetette az elvesztett város helyszíneit. Jöttek azonban helyükre a Birodalom területéről az új lakosok és kialakultak a török tartományi központ hivatalai és egyházi intézményei. A betelepülők között a törökök alkották a kisebbséget, elsősorban a katonaság és a közigazgatás vezetői kerültek ki közülük. Nagyszámban költöztek be azonban a különféle délszláv népcsoportok, mohamedánok, keresztények egyaránt, mellettük újabb zsidó lakosok is érkeztek. A 16–17. század fordulóján, a tizenöt éves háború idején a magyar lakosság száma jelentősen csökkent, a délszláv és zsidó népesség viszont tovább növekedett, ezért a 17. század folyamán már csak nyomokban lehet kimutatni magyar embert Budán. Az 1600-as évek második feléből származó helyrajzi forrásainkban már szinte kizárólag a betelepült új lakosság névadásának emlékeivel találkozunk... A török világ 1686-ban a keresztény hadak számára sikeres ostrommal szó szerint egy csapásra véget ért. A rendkívül véres ostromot, kegyetlen mészárlás és fosztogatás követte, a lakosság nagy része elpusztult, vagy fogságba esett. A szétlőtt és leégett város romjai között megmaradt némi keresztény délszláv lakosság, de a várost többségében újra idegenből

²⁶ Rácz György: Egy főnemesi család eredete és pályakezdése (10. jegyzetben i. m.) 304.

²⁷ Engel Pál: Magyarország a középkor végén. Bp., é. n. (CD-ROM).

jött telepes
sok és ném

Hozzát
amelyek m
teljes levél
gok mellett
seknek sik
etnikai föl

Vidéki
pusztulásr
nagyfokú
tatásai kite
gálatára is
lés) négy i
Azt az ere
tekinthető
mint fele t
pontú vizs
nevekkel s
települése
san csökk
de termés
szóba, az
bágyzókt
Gyakran e
már meglé
már örökl
névképző
vész kutat
feltételezh
családtört

Forrása
maznak, a
ra. A késő
gyok is rés
oklevelek
ezek a for

²⁸ Végh A

²⁹ N. Fod

³⁰ Néhány
li forrá
(Elek i
I. (Szer

jött telepésekkel népesítették be, akik az erőd biztonsága szempontjából csak katolikusok és németek lehettek.”²⁸

Hozzátehetjük, hogy a pusztulás nagyon érzékenyen érintette azokat a forrásokat is, amelyek ma a genealógiai kutatás számára nélkülözhetetlenek volnának. Buda város teljes levéltára megsemmisült. Ilyen történelmi körülmények között és forrásadottságok mellett ne csodálkozzunk azon, hogy a török kor előtti időkre csak nagyon keveseknek sikerül visszavezetni őseiket. Nekik is elsősorban azokon a területeken, ahol az etnikai folytonosság megléte bizonyítható.

Vidéki mezővárosaink és falvaink lakossága esetében, ha nem is kell mindig teljes pusztulásra és újra történő telepítésre gondolnunk, más, egyéb tényezők is a lakosság nagyfokú mobilitására mutatnak. N. Fodor János északkelet-magyarországi névtani kutatásai kiterjedtek az egyes családnevek egy-egy településen való továbbélésének vizsgálatára is. A Budánál jóval szerencsésebb sorsú Várdai-uradalom falvaiban (9 település) négy időszakban (kb. 1450-től 1621-ig) tanulmányozta a családnevek öröklődését. Azt az eredményt kapta, „hogy minden vizsgált településen a biztosan családnévnek tekinthető nevek esetében változó mértékű csökkenés tapasztalható... A nevek több mint fele tűnt el a települések névanyagából.” A családnevek öröklődésének több szempontú vizsgálatával a szerző kimutatta, hogy a 15–17. században a megkülönböztető nevekkel szemben a családnevek aránya növekvő tendenciát mutat, ugyanakkor az egy településen belüli családnevek maradandósága ezzel ellentétes irányú, azaz fokozatosan csökken. A csökkenésből közvetett módon tudunk a népmozgásra következtetni, de természetesen más tényezők hatásával is számolnunk kell. Elsősorban a kihalás jön szóba, az utód nélküli elhalálozás, aztán a forrásokból jól ismert jobbágyköltözés, jobbágyszöktetés jelensége, valamint a nevek spontán változása is számottevő lehetett. Gyakran előfordult ugyanis, hogy a névadó közösség jellegzetes tulajdonság alapján a már meglévő családnév mellé új nevet is adott. A 16. században a vezetéknevek zöme már öröklődött, de továbbra is megvolt a változás lehetősége, különösen erősen ható névképző tényezőnek bizonyult a mesterség, a származási hely és az etnikum.²⁹ A nyelvész kutató csupán a családnevek öröklődését vizsgálta, tehát szó sincs – bár nyilván feltételezhető – genealógiai kapcsolatról, így is különös óvatosságra intik eredményei a családtörténeti kutatót a nevekre épített genealógiai táblák felállításával kapcsolatban.

Forrásaink ugyanis a 15. században már jelentősebb mennyiségű jobbágynevet tartalmaznak, amelyeket szívesen felhasználnak amatőr kutatók középkori eredetük igazolására. A késő középkorban oly gyakori hatalmaskodások során természetes módon a jobbágyok is részt vettek uruk szomszédok elleni harci cselekményeiben. Az ezzel kapcsolatos oklevelek többnyire név szerint felsorolják a hatalmaskodásban részt vevő jobbágyokat, s ezek a források minden helytörténeti monográfia kiemelt részei.³⁰ Falvak jelentős számú

²⁸ Végh András: Buda város középkori helyrajza. I. Bp., 2006. 11–12.

²⁹ N. Fodor János: Északkelet-Magyarország (14. jegyzetben i. m.) 46–50.

³⁰ Néhány kiragadott példa: Rácz György: Adatok Elek középkori történetéhez az írásbeli források tükrében. In: Tanulmányok Elek történetéhez I. (Szerk. Havassy Péter.) 2000 (Eleki évszázadok 1.) 74–75.; Rácz György: A középkori Atád. In: Nagyatád monográfiája I. (Szerk. Bősze Sándor.) Nagyatád, 2001. 82–87.

lakosságával ismerkedhetünk így meg, a jobbágynevek genealógiai fontosságára fel is figyel a kutatás. A Szabolcs megyei Nagyhalász középkori történetét vizsgálva Németh Péter egy 1455-ben történt hatalmaskodási esetet – „valóságos háborúról tudósít” – ismertette úgy véli, a „fennmaradt névsor szerint a jobbágyok egy része telepített volt, így pl. Szamosszegi Péter (*Petro Zomoszegy – Samoszegy*), Anarcsi Péter (*Petro Anachy, recte: Anarchy*), Gömöri Mátyás (*Mathia Gewmery*), s talán Tót Miklós (*Nicolao Thoth*) is. A 19 jobbágy között számos iparúzó található, nevük alapján Kovács István (*Stephano Kowach*), Kerekes (azaz Kerékgyártó) Domonkos (*Dominico Kerekes*), Molnár Benedek (*Benedicto Molnar*), Ács Benedek (*Benedicto Alch*), Szabó Gál (*Gallo Zabo*) és Kovács Domonkos (*Dominico Kowach*) sorolható ide. A fennmaradt nevek közül Buzás Fülöp (*Philippo Bwzas*) akár vásározó, búzával kereskedő parasztember, Énekes Balázs (*Blasio Enekes*) a helyi monostor jó torkú kántora is lehetne, míg Hajnal Benedek, Hajnal Sebestyén, Máté Lőrinc, Fejér Péter, Bodog István, Korom Mihály és Hajnal István családneve leszármazottaik miatt kelthet érdeklődést.” Egy későbbi, 1480. évi hatalmaskodásban részt vettek névsora sokkal gazdagabb, összesen 89 nevet tartalmaz, ami jelentős betelepítésekre utalhat, de a családnevek közül így is egyezik az 1455. évi említéssel az Anarcsi, Kovács, Molnár, Ács és Fejér családok neve.³¹

Nem zárhatjuk tehát ki, hogy kivételes esetekben 15. században felbukkanó jobbágy-családok leszármazottait találjuk meg 16. századi összeírásokban. Minden kétséget kizáró genealógiai kapcsolatot azonban ilyen esetekben sem tudunk találni, tehát még a legjobb forrásadottságú vidékeken is a középkori eredet csak kérdőjelekkel „igazolható” a családfán. Nem árt szem előtt tartani Engel Pál tanácsát: „Az 1450 előtti genealógiák készítése a közhittel ellentétben nem elsősorban szorgalmat kíván, hanem fegyelmzett, logikus gondolkozást és komoly kombinatív készséget, főképp pedig nagy gyakorlatot, ami csak nagyszámú család alapos feldolgozásával szerezhető meg.”³² A középkori genealógia műveléséhez tehát el kell sajátítani azokat a mediévista kutatási technikákat, amelyek nélkül csak hibás leszármazási táblázatokat készíthetünk. Természetesen mindezzel nem azt akarom állítani, hogy eleve reménytelen vállalkozás középkori elődeinket fellelni, de nagy körültekintést igényel, hogy a csábító buktatókat elkerüljük.

A legfontosabb tanulságok az alábbiakban foglalhatók össze:

- Családtörténeti kutatásnál az 1526 előtti időben a névazonosság ér a legkevesebbet mint bizonyíték.
- Figyelembe kell venni a földrajzi helyzetet, a vidék sajátos történelmi viszonyait, a településen élő lakosság kontinuitásának lehetőségét.
- A 18–20. századi genealógiai szakirodalmat az adatok összegyűjtésére használhatjuk csak, ezeket az adatokat az eredeti források tanulmányozásával ellenőrizni kell és csak azt követően alkalmazhatók.
- Elsősorban eredeti, levéltári források felhasználásával állítsuk össze a genealógiai táblát a 16. századot megelőző időkre is, ne csak a 18–20. századot illetően.

³¹ Németh Péter: Egy rétközi falu: Nagyhalász a középkorban. *Szabolcs-Szatmári Szemle*, 1987/4. 413–421.

³² Engel Pál: Magyarország világi archontológiája (15. jegyzetben i. m.) XXIX.

Ha bárkinek eljárt középko teljes levéltári források több addig a középko a forrás – több akadályokat ke eljusson a ker Az adatbázis a pont alatt (htt men érhető el. függetlenül ta történetét kut valamint több az adatbázis és adatbázis többször válto az adattartalo retné. A felha az úgyneveze Ennek haszná Mivel a M (a királyi mag a pénzügyi sz böző újkori a vezése után k Óváry Lipót i tása, és Magy a teljes közép DL számok). megszűnésév mohácsi csata vatalos irat a átiratban, va podása jelenl

³³ Engel Pál: *Lakos Ján*

³⁴ A gyűjtem Diplomati 289–319.

II.

Ha bárkinek elvette volna a kedvét a kutatástól az, hogy lehetetlen megoldani a levéltárba járást középkori adatok összegyűjtéséért, megnyugtathatjuk: a középkori Magyarország teljes levéltári anyaga térítésmentesen elérhető az interneten. Addig, amíg az 1526 utáni források többnyire helyhez kötöttek és kevesebb részük érhető el digitális formában, addig a középkori anyag őrzési helytől függetlenül hozzáférhető bárki számára. Csupán a forrás – többnyire latin, kisebb részben német – nyelvi nehézségeit és a paleográfiai akadályokat kell leküzdeni a sikeres kutatáshoz. Talán ennél is fontosabb, hogy a kutató eljusson a keresett adatig, illetve értelmezni tudja a keresett és kapott információkat. Az adatbázis a Magyar Országos Levéltár (MOL) honlapjáról, az „adatbázisok” menüpont alatt (<http://www.mol.gov.hu>), vagy közvetlenül a <http://mol.arcanum.hu/dldf/> címen érhető el. A rendelkezésre álló forrásanyagban pedig provenienciától és fondoktól függetlenül találhatunk számunkra értékes adatokat bármelyik országrész vagy család történetét kutassuk is. Az elmúlt években digitalizált több mint 108 ezer MOL-ban, valamint több ezer különböző más magyarországi intézményben őrzött oklevél képét az adatbázishoz csatolták. Az oklevelek vidéki intézményekben történő digitalizálása és adatbázishoz kapcsolása azóta is folyamatos. Az adatbázis koncepciója az évek során többször változott, különösen a technikai fejlődés serkentette mindig megújulásra, ezért az adattartalom kialakulását, sajátosságait meg kell ismernie annak, aki használni szeretné. A felhasználás, a benne való kutatás csak így lesz hatékony. Különös tekintettel az úgynevezett regesztákra, mert elsősorban ezek a családtörténeti kutatás célpontjai. Ennek használatához szeretnék segítséget adni az alábbiakban.

Mivel a Magyar Királyság középkori központi szerveinek Budán őrzött iratanyagai (a királyi magánlevéltár a diplomáciai iratokkal, a kancellária, a központi bíróságok és a pénzügyi szervek iratai) a török időkben jelentős részben megsemmisültek,³³ a különböző újkori archívumokban fennmaradt középkori iratokat a MOL 1874. évi újjászervezése után külön gyűjteménybe szervezték. Még Pauler Gyula főigazgatósa idején, Óváry Lipót irányításával indult meg a levéltárban a középkori oklevelek különválasztása, és Magyar Országos Diplomatikai Levéltár néven egy közös gyűjteménybe került a teljes középkori anyag, önálló, sorszámozott jelzetekkel ellátva (ezek az úgynevezett DL számok). Később, különösen a II. világháborút követően a régi családi levéltárak megszűnésével jelentősen megszaporodott az eredeti oklevelek száma. Ma minden, a mohácsi csata napját (1526. augusztus 29.) megelőzően keletkezett, MOL-ban őrzött hivatalos irat a *Diplomatikai Levéltárba* kerül, függetlenül attól, hogy eredeti formában, átíratban, vagy későbbi másolatban maradt-e fenn.³⁴ A gyűjtemény folyamatos gyarapodása jelenleg is tart, ma több mint 108 000 darab oklevél, benne az átírásokkal együtt

³³ Engel Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. Bp., 2001. 3–4.; Lakos János: A Magyar Országos Levéltár története. Bp., 2006. 17–20.

³⁴ A gyűjtemény alapításáról és történetéről: Borsa Iván: A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára. I. A gyűjtemény kialakulása. *Levéltári Közlemények*, 40. (1969) 289–319.

mintegy 160 000 oklevélszöveg található. A híres és kiemelkedő dokumentumok mellett a Diplomatikai Levéltár túlnyomó részét a hiteleshelyek, a kancellária vagy bíróságok által kibocsátott jogi tartalmú dokumentumok teszik ki. A Magyar Királyság középkorból megmaradt levéltári anyagának azonban csak mintegy a fele van ma Budapesten, a MOL Diplomatikai Levéltárában. Másik részét magyarországi és külföldi egyházi és állami gyűjteményekben őrzik, de ezekről az 1930-as évektől kezdve mikrofilmek készültek. Az 1980-as években a mikrofilmeket kinagyították és a fényképeket a MOL DL mintájára, mintegy annak folytatásaként 200 001-gyel kezdődően egyedi jelzettel látták el és borítékolták. Így jött létre a *Diplomatikai Fényképgyűjtemény* (DF), amely jelenleg majdnem 94 000 levéltári egységet őriz.³⁵ A két gyűjtemény (eredetiek és fényképek) a MOL legértékesebb és egyik legkutatottabb irategyüttese, amely mintegy 200 000 levéltári egységet foglal magában. Mivel egyes iratok más dokumentumok szövegében maradtak fenn (átírás, protokollum, chartarium formában), ezért ez valószínűleg mintegy 300 000 középkori dokumentumszöveget jelent.

Az elmúlt közel másfél évszázadban a levéltárosok nemcsak folyamatosan gyarapították e két gyűjteményt, de különféle mélységben igyekeztek feltárni is azt. Olyan segédleteket készítettek a dokumentumokhoz, amelyek a későbbiekben alkalmasnak bizonyultak a számítógépes feldolgozásra, annak ellenére, hogy adataik nem voltak hibátlanok. E papíralapú segédletek csak a MOL kutatótermében voltak hozzáférhetők egy példányban, gyenge kihasználtságuk nem állt arányban az elkészítésükre fordított erőforrásokkal. Az adatbázis első metaadatait az *időrendi mutatólapokon* szereplő adatok alkották, mert ezeket fennmaradási formától függetlenül minden egyes oklevélszöveghez készítettek. Ez határozta meg már kezdetben azt, hogy az adatbázisban egy rekord egy oklevélszöveget, és nem fizikai egységet (DL szám) jelent. Ez az eljárás lényegében követte az általános forráskiadási gyakorlatot, amely kiemelte az átírt okleveleket az átíróból és saját kronológiai helyén közölte, elszakítva az azt megőrző „eredeti” oklevéltől. Az adatbázisnak ez a kezdeti definiálása meghatározta és befolyásolta a későbbi lehetőségeket és fejlesztéseket. Az alapadatok mezőkbe kerültek és ma is az adatbázis gerincét alkotják, valamennyi rekordnál kitöltve (a két gyűjteményhez együttesen több mint 300 000 rekord). Ezek: a keltezés, a DL jelzet, a fennmaradási forma, a gyűjteménybe kerülés előtti levéltári jelzet, valamint eredeti iratok esetében a megpecsételési módja.

A Diplomatikai Levéltár okleveleiről nem sokkal a felállítás után nemcsak időrendi mutatólapok készültek, hanem magyar nyelvű tartalmi kivonatok, úgynevezett *regeszták* is. Részletességüket és formájukat tekintve a regesztaállomány különböző típusokba sorolható. Óváry Lipót, a DL gyakorlati megteremtője kezdett hozzá a gyűjtemény okleveleinek rövid kivonatolásához, amit 1903-ig, főigazgatói kinevezéséig folytatott. DL 1-től kb. DL 39 000-ig rövid, egy-két soros regeszták készültek, a cédulákat oklevél kibocsátók szerint csoportosították, s ezen belül időrendben ívekre ragasztották azokat. E segédletről 1889-ben Csánki Dezső azt írta, hogy készül „egy úgynevezett diplomatikai

³⁵ A két gyűjtemény összefoglalása: *Borsa Iván: A Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményei 1882–1982. Levéltári Közlemények*, 53. (1982) 3–19.

regeszta-könyv eredeti oklevélkönyvben ne 1500-as évig készültek regeszták, és ben voltak cs feldolgozásu után készítették. készítették. kezésére. A egymondato az 1950-es években a regesztázás elődési köre, Ez a helyze „lajstromozás” (bár módosított) jellemzőit.³⁷ ben korlátozott

Külön cs tudományos portba tartozó publikációs mánypolitikai gyarapították a protokollum nem 2000 d eltérően A4 velekből.³⁹

Már az alapadatai róluk kész

³⁶ Csánki Dezső

³⁷ *Komjáthy* (regeszták)

³⁸ Ezeknek a regeszták rendezésében Abaffy-gyűjteményben teljesen

³⁹ Ezeket Csánki Dezső László

regeszta-könyv is”, amely a „kiállító neve alatt betűrendben tünteti fel minden önálló, eredeti oklevél évszámát, rövid tartalmát és diplomatikai számát. (Az átiratok tehát e könyvben nem szerepelnek.)”³⁶ Az akkor még időrendben kezelt anyagban a munka az 1500-as évig jutott, de a gyűjteménybe 1903 után került oklevelek esetében már nem készültek regeszták. Ezeket az úgynevezett Óváry-regesztákat az 1970-es években bekötötték, és egyetlen példányban, oklevél kibocsátók szerint rendezve, harminc kötetben voltak csak kutathatók. Mivel ezek nehezen olvasható kézzel írt szövegek, szöveges feldolgozásuk eleinte nem került napirendre. Az alapadatok rögzítését követően az 1948 után készített regeszták adatai következtek, mert ezeket külön A5-ös lapokra írógéppel készítették. Két változatban, időrendi és jelzetrendi sorozatban álltak a kutatók rendelkezésére. A legkevesebb adatot az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején készült egymondatos regeszták tartalmazzák. E munka többéves szünet után folytatódott. Ezek az 1950-es évek második felétől készített regeszták már több adatot tartalmaztak, ám a regesztázási munka során nagy szerepet kapott a regesztakészítő egyénisége, érdeklődési köre, kutatási területe és a regesztázás meglehetősen szubjektív művelet lett. Ez a helyzet szabályozást igényelt és 1963-ban látott napvilágot a MOL okleveleinek „lajstromozása (regesztázása)” tárgyában egy utasítástervezet, amely a későbbiekben (bár módosítva) meghatározta az intézményi munkaterv keretében készült regeszták jellemzőit.³⁷ Az előnyomott regeszta-űrlapok megjelölték a kötelező adatok helyét, egyben korlátozták a regeszta terjedelmét.

Külön csoportot alkotnak azok a bővebb szövegű regeszták, amelyek legtöbbször tudományos igénnyel, lehetőleg minden érdemi adat közlésére törekedtek. Ebbe a csoportba tartoznak a MOL-ban őrzött egyes családi levéltárak Mohács előtti anyagáról publikációs céllal készült oklevélkivonatok. Közzétételükre azonban az akkori tudománypolitikai szempontok miatt nem került sor, ellenben a MOL regesztagyűjteményét gyarapították.³⁸ Ide tartoznak még a Jakó Zsigmond által feldolgozott kolozsmonostori protokollumok regesztái is. Az 1980-as években került be a regesztagyűjteménybe csaknem 2000 darab ugyancsak részletes regeszta, amelyek az említett levéltári regesztáktól eltérően A4-es lapokra készültek és sok latin kifejezést, mondatot emeltek át az oklevelekből.³⁹

Már az eredeti elgondolás lényegéhez tartozott, hogy az időrendi mutatólapok hat alapadata mellett a másik nagy segédletcorpus, a DL mintegy 160 ezer oklevélszövegéhez készült kb. 90 ezer regesztalap is feldolgozható legyen ugyanabban a rendszer-

³⁶ Csánki Dezső: Az Országos Diplomatikai Levéltár regesztázása. *Századok*, 23. (1889) 521.

³⁷ Komjáthy Miklós: Az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára okleveleinek lajstromozása (regesztázása). *Levéltári Szemle*, 13. (1963) 4. sz. 36–48.

³⁸ Ezeknek a teljes részletességgel készült bő kivonatoknak a kisebb átdolgozását és sajtó alá rendezését Borsa Iván kezdte meg, négy kötet meg is jelent (Szent-iványi, Balassa, Justh, Abaffy–Dancs–Hanvay családok levéltárai). A Perényi család regesztáit Tringli István már teljesen átdolgozta: ld. Tringli, A Perényi család levéltára, 1222–1526. 2008.

³⁹ Ezeket Oszvald Ferenc Arisztid készítette, a MOL 1956–1960 között vásárolta meg Szilágyi Lászlótól.

ben.⁴⁰ Ehhez három, egymást 90 évenként követő év – 1343, 1433, 1523 – regesztáinak próbafeldolgozására volt szükség, még 1984-ben. Ez a 2200 rekord ma úgy található az adatbázisban, ahogy a munka kezdeti fázisában elkészült. Az akkori koncepció szerint a regeszták teljes szövege nem, csak egyes adatai kerültek be az adatbázis megfelelő mezőjébe. Ehhez szótárak és thezauruszok készítésével szabványosítani kellett az adatokat, meg kellett határozni a hely- és személynevek írásmódját, valamint a tárgymutatás alapelveit, s fel kellett állítani a lehetséges irattípusok jegyzékét.⁴¹

A regeszták időrendi sorozatából forráskiadási okokból „elhanyagolt” korszakkal kezdődött a regeszták mutatózása és a szövegbevitel. A készülő Anjou-kori és Zsigmond-kori regesztapublikációk miatt az a döntés született, hogy az 1438 utáni regeszták mutatózásával és szövegének rögzítésével kell folytatni a munkát, ez volt a DL számbelileg legtöbb, ugyanakkor legfeltáratlanabb területe. Hamarosan azonban be kellett látni, hogy a rendelkezésre álló személyi és anyagi kapacitással ez a program csak nagyon sok év alatt valósítható meg. A regeszták egyes adatainak megfelelő mezőbe történő begépelése minimum középszintű végzettségű és a középkori forrásokhoz valamelyest értő munkaerők alkalmazásával volt csak lehetséges. A munka nagyon lassan haladt, és a kutatói visszajelzések azt mutatták, hogy nem hozza meg a várt eredményt. Így az 1438–1464 közötti évek regesztáinak teljes körű mutatózása készült csak el, ezek az adatok ma is így szerepelnek az adatbázisban. Ezt követően a regeszták mutatózása helyett a regeszták teljes szövegének begépelésére fektették a hangsúlyt. Az említett forráskiadási okokból az 1464–1526, majd az 1341–1386, 1421–1437 közötti *évrendezett* regeszták számítógépes rögzítése készült el, de ezek sem hiánytalanul kerültek be szöveggé az adatbázisba. Mint később kiderült, több ezer időrendi regeszták ugyanis különböző okok miatt nem jutott el a szövegfeldolgozás fázisáig.

A regeszták DL-DF adatbázisba, az alapadatokhoz történő illesztésekor kiderült, hogy utóbbiak nem mindig pontosak. Mivel a regesztákészítés elmélyültebb munka eredménye volt, mint az időrendi mutatólapoké, így felszínre kerültek az eltérések. A segédletek adatait ugyanis nem ellenőrizték, csak a felbukkanó hibák, a „rendszeridegen” adatok folyamatos ellenőrzése és javítása történt meg.

A levéltári gépiratos regeszták számítógépre vitele mellett a publikált, azaz tudományos igénnyel készített és megjelentetett oklevélkivonatokat⁴² is begépelgették és szöveggé az adatbázisba illesztették. Fontos kiegészítés volt, hogy a Diplomatikai Levéltár mintegy 1400 eredeti okleveléhez a *pecsétleíró kartonok* adatait is beírták. A kartonokat az 1960-as évek elején készített szilikon-kaucsuk pecsétmásolatok ké-

⁴⁰ *Borsa Iván*: Középkori oklevelek egyes adatainak gépi feldolgozása a Magyar Országos Levéltárban. *Levéltári Szemle*, 42. (1992) 2. sz. 27–39.; *Borsa Iván*: Középkori oklevelek egyes adatainak gépi feldolgozása a Magyar Országos Levéltárban. Tapasztalatok és további tervek. *Levéltári Szemle*, 42. (1992) 4. sz. 41–49.

⁴¹ *Borsa Iván*: Irattípusok a középkori Magyarországon. *Levéltári Közlemények*, 64. (1993) 27–37.

⁴² Az említett Szent-Iványi, Justh család kiadása mellett: *Jakó Zsigmond*: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). I–II. Bp., 1990 és még sok más, főként Komjáthy Miklós, Borsa Iván, Bándi Zsuzsanna és Tóth Péter által készített regesztapublikáció.

szítésekor kez
heraldikai ku
tudományos r
munkáját kívá
tekhez való el
az elkészült p

A papírala
rétegű pdf tec
is digitalizálta
szám), külön
tudni, hogy a
zatban megtá
csak így volt l
kinccsé tenni
ban esetleg té
ezeket, ahogy
fájljainak olv
az internetes
űrlapon nemo
hanem egysz
lizálása már l
fájl) és DL sz
szolgál mut

A DL-DF
digitális köny
ként kell me
digilib vagy a
több kiadvány
solati, nyomd
nehezen elérh
ni és ismerett
alatt megjele
szinte valam
tozás nélkül
a tudományo
az adatbázis
amely a http:
gyarországi l
mint félmillio
is: http://nfo.

A közép
temény a htt
men érhető

szítésekor kezdték vezetni, de mivel akkor nem volt lehetőség alapos szfragisztikai és heraldikai kutatásokra, ezért ezek adatai csak tájékoztató jellegűek, nem alkalmasak tudományos munkába való közvetlen átvételre. Adatbázisba illesztésükkel a kutatók munkáját kívánták segíteni: a nyilvántartó lapok az anyag összegyűjtésében, a pecsétekhez való eljutásban jelentenek nagy segítséget. A pecsétleíró kartonok tartalmazták az elkészült pecsétmásolatok (V 8) jelzeteit is.

A papíralapú regeszták időrendi sorozatának korábbi hiányos begépelése miatt a kétrétegű pdf technológia ismertté válásával a teljes *számrendi regesztasorozat* képként is digitalizálták. Mintegy 100 000 (egészen pontosan 96 384 oldal, ami 58 561 DL-DF szám), külön lapokon levő regeszta képként történő digitalizálása történt meg. Fontos tudni, hogy abban a formában digitalizálták a regesztákat, ahogyan a számrendi sorozatban megtalálhatók voltak. (Nem ellenőrizték adataikat, sőt sorrendjüket sem, hiszen csak így volt lehetséges minimális humán erőforrás ráfordításával rövid időn belül közkinccsé tenni ezeket a segédleteket.) Ne csodálkozzon tehát a kutató, ha a pdf fájlokban esetleg téves jelzetekkel és adatokkal találkozik, hanem tekintse és használja úgy ezeket, ahogyan a készítőik eredetileg szánták: levéltári segédletnek. A regeszta-képek fájljainak olvasása a széles körben elterjedt Acrobat Reader segítségével lehetséges, az internetes keresőúrlapon ugyanakkor kereshetünk is bennük: a kereső „regeszta” úrlapon nemcsak a regeszta mezőben szöveggént rögzített információkra lehet keresni, hanem egyszersmind a regeszta pdf fájlokban is. Az említett *Óváry-regeszták* digitalizálása már könyvszkennelést történt. A kötetek képként történő digitalizálása (8030 fájl) és DL számhoz kapcsolása megkönnyíti a kutatást, hiszen sok olyan oklevélhez szolgál mutatóul, amelyekhez nem készült más regeszta.

A DL-DF adatbázis internetes verziója mellett elkészült a „Középkori Magyarország digitális könyvtára” adatbázis kereshető kétrétegű pdf változata is. Fontos előzményként kell megemlíteni a MOL digitális könyvtárát, amely a <http://mol.arcanum.hu/digilib> vagy a <http://www.mol.gov.hu/digitalia> címen érhető el. A MOL 1874 óta egyre több kiadványt jelentet meg nyomtatásban. Az eltérő sokszorosítási – stencil, fénymásolati, nyomdai – eljárással készült kötetek némelyike ma már a könyvtárakban is csak nehezen elérhető. A Digitális Könyvtár a MOL segédleteit, forrásközléseit, módszertani és ismeretterjesztő műveit, valamint a korábbi központi levéltári adminisztráció neve alatt megjelent kiadványokat tartalmazza kétrétegű pdf formátumban. Ez az adatbázis szinte valamennyi 2009-ig megjelent művet – 537 kötetet 170 000 oldalon – tett korlátozás nélkül hozzáférhetővé kereshető és másolható formában, egyaránt segítve ezzel a tudományos kutatást, az oktatást és a levéltári segédletek kutatótermi pótlását. Ez az adatbázis részévé vált a magyarországi levéltárak közös kiadvány-adatbázisának, amely a <http://www.archivportal.hu> oldalon érhető el és célul tűzte ki valamennyi magyarországi levéltári kiadvány digitalizálását és internetes publikálását. 2010-ben több mint félmillió fájl tartalmazott. (Hasonló módon publikálták a múzeumi kiadványokat is: <http://nfo.arcanum.hu/muzeumi>.)

A középkori Magyarország digitális könyvtára címet viselő forráskiadvány-gyűjtemény a <http://mol.arcanum.hu/medieval> vagy a <http://www.mol.gov.hu/digitalia> címen érhető el. Megvalósítása a Collectio Diplomatica Hungarica projekt keretében

az Arcanummal és a forráskiadványokat készítő műhelyekkel – elsősorban az MTA–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoporttal – együttműködve történt. Első lépésben 175 kötet, összesen mintegy 140 000 oldal középkori forrásszöveg digitális hozzáférését biztosítja. Az anyag négy nagy egységbe rendezett: a Régi, több korszakot átfogó sorozatok (Fejér, Codex diplomaticus; Hazai okmánytár; Hazai oklevéltár) után a Korszakok szerinti oklevéltárak következnek. Az Őrzési hely (gyűjtemény, proveniencia) szerinti oklevéltárak között az egyházi, megyei, városi, családi, délszláv és dalmáciai, valamint a külföldi levéltári anyagokat tartalmazó forráskiadványok kaptak helyet. A Tematikus oklevéltárak közé kerültek a törvényeket, címeresleveleket, számadáskönyveket, összeírásokat tartalmazó kötetek. A jól kereshető adatbázisból a szövegek másolhatók, szövegszerkesztőbe illeszthetők. Az oldal a MOL harmadik legkeresettebb adatbázisa volt 2011 első félévében a DL-DF adatbázis és a DIGILIB után.

A DL–DF adatbázis internetes kiadásának használata (Függelék)

A továbbiakban lássuk az adatbázis alapfogalmait, különböző mezőit a keresőúrlap alapján, és vegyük sorra, hogy miként lehet ezekben hasznosan keresni! Mint a fentiekből kiderült, a feldolgozás alapegysége a rekord, amely mezőket tartalmaz. Egy rekord egy oklevélszöveg (tehát nem levéltári, fizikai egység). Az adatbázis nagyon fontos funkciója az *Index*: a keresést elősegítő ABC-be rendezett lista. *Célszerű ezt használni.* Szavak vagy kifejezések találhatók benne. A szó mellett annak előfordulási darabszáma található. Adott index tartalmazhat különböző mezőkből, adatbázisokból is adatokat. Az index tehát lehet szavas, kifejezéses. Az indexekben rövid ékezetes betűket használunk (nincs tehát í, ó, ő, ü, csak i, o, ö, ü – ugyanakkor a keresés során a hosszú ékezettel írt szavakat is megtaláljuk).

A keresés során előugró találati lista a találat sorszámát, a DL-DF jelzetet, a kelteztést, a fennmaradási formát, valamint az oklevél kibocsátóját jeleníti meg. A találati listát jelzet és dátum szerinti sorrendben is meg tudjuk tekinteni, a találatok megjelenítési számát is tudjuk módosítani.

A találati listán a sorszámra kattintva megjelenik a rekord. Innen lehet továbblépni az oklevél képeihez, valamint a pdf fájlhoz. A rekordok minden esetben tartalmazzák a hat azonosító adatot, de nyújthatnak sokkal bővebb információkat is, annak függvényében, hogy a munka egyes fázisaiban kitöltötték-e az egyes mezőket vagy sem (ld. fentebb részletesen). A regeszták pdf fájlját hívja be. A regeszták DL-számhoz vannak linkelve és nem a rekordokhoz, ezért ha több rekordot tartalmaz egy-egy DL szám, valamennyi regeszta pdf fájl linkelve van, lapozással tudunk a megfelelő oldalra ugrani. Egy DL számhoz gyakran tehát több, néha sok regeszta pdf fájl tartozik.

A „képek”-re kattintással az oklevél képek adatbázisa hívható be az AAGISVIEW képnéző program segítségével. A program célja: nagyméretű képek gyors és hatékony megjelenítése az Interneten. A megjelenítendő képek egy önálló rendszert alkotnak, a különböző rekordokhoz tartozó képek önállóan tanulmányozhatók. A jobb alsó sarok

ban látjuk a k
ban a kép kic
azt, hogy a fő
program, ami
le képmegjele
telepítéséhez
és billentyű-,

- Bal eg
- Jobb eg
- DEL g
- INS g
- * gom
- / gom
- felel m
- R gom
- kurzor
- gő is h
- A tová
- va tart
- adott t
- jelölhe
- műkö
- Műkö
- egy sá
- val a s
- A kép

Az adatb
DL-DF je
294 000) az
Keltezés.

zítették (év,
így kell beír
tartalmaz, a
küli oklevél
Altkeltezés =
évkört.) A ké
közé két kis
tehát az 130

Kibocsát

Természetes
hogyan ok
prépost és a

ban látjuk a képek listáját, amit a + jel segítségével nyithatunk ki. A jobb felső sarokban a kép kicsinyített (de általunk állítható) mása helyezkedik el, amin mindig látjuk azt, hogy a fő ablakban látható képrészlet hol található. A program úgynevezett kliens program, ami használat előtt letöltendő, pontosabban amennyiben még nem töltöttük le képmegjelenítésnél figyelmeztetést kapunk, hogy töltsük le. A program letöltéséhez, telepítéséhez rendszergazdai jogosultság szükséges. *Fő funkciók:* a program ikonokkal és billentyű-, illetve egérparancsokkal is kezelhető az alábbiak szerint:

- Bal egérgomb, + gomb, + ikon: nagyít;
- Jobb egérgomb, - gomb, - ikon: kicsinyít;
- DEL gomb, függőleges ikon: függőlegesen ablakmérethez igazít;
- INS gomb, vízszintes ikon: vízszintesen ablakmérethez igazít;
- * gomb, függőleges vízszintes ikon: ablakmérethez igazít;
- / gomb, 100% ikon: teljes méret (egy szkennelési pixel, egy képernyőpixelnek felel meg);
- R gomb: →ikon: elfordítás 90 fokkal;
- kurzorvezérlő billentyűk: mozgítás a megfelelő irányba (scrollbarok, illetve görgő is használható).
- A további funkciók csak egérrel érhetők el: vonszolás: a bal egérgombot lenyomva tartva tetszőleges irányba mozgathatjuk a képet. Az áttekintő ablakban az adott téglalapot mozgathatjuk; kijelölés: a jobb egérgombot lenyomva területet jelölhetünk ki, amelybe belenagyítunk. Ez a kijelölés az áttekintőn is ugyanúgy működik.
- Működik a sorvezető: az L gomb lenyomásával a kurzor helyével vízszintesen egy sárga vonal segíti a sorok megkülönböztetését. A gomb ismételt lenyomásával a sorvezető eltűnik.
- A képek az interneten nem nyomtathatók ki, illetve nem menthetőek le.

Az adatbázis a következő mezőket tartalmazza:

DL-DF jelzet. A DL esetében (1-108 372) az eredeti oklevél, a DF esetében (200 001-294 000) az oklevél fényképének jelenlegi (MOL-beli) levéltári jelzete.

Kelkezés. Ebben a mezőben az oklevél időrendi mutatólapon található keltezését rögzítették (év, hónap, nap, kötőjelekkel, pl. 1412-04-24 formában), és a keresőablakba is így kell beírni. Amennyiben a keltezés részben vagy egészben ismeretlen elemet tartalmaz, a pontosítás jelezve az alábbiak szerint: E=előtt, K=körül, U=után, év nélküli oklevélszöveg esetén pedig ebbe a mezőbe '9999' kerül. (Ebben az esetben az *Altkeltezés* = Alternatív keltezés mező tartalmazza a levéltárosok által valószínűsített évkört.) A keltezés mezőben a -tól -ig intervallumra is lehet keresni a két keresett dátum közé két kiskötőjel beírásával (pl. 1300-00-00-1352-03-15). Kifejezéses az indexelés, tehát az 1300* keresőkérdés megmutatja valamennyi 1300-ban kelt oklevelet.

Kibocsátó. Az oklevél kibocsátója (kiadója) lehet természetes vagy jogi személy. Természetes személy esetében egy oklevélnek több kiadója is lehet, előfordul továbbá, hogy egy oklevélnek egy természetes és egy jogi személy a kiadója (pl. név szerint a prépost és a konvent). Ezért a mező ismétlődő. Ha ismert, tartalmazza az oklevélki-

adók személynévi, helynévi és méltóságára utaló információi, pl. Tamás erdélyi vajda. Szavasan indexelt. A családnevek írásmódjának egységesítésére feltétlenül szükség volt, a fonetikus írásmód túnt a legésszerűbbnek (Bátori, Ország). Ezt a több évtizede folyó munka során nem sikerült következetesen alkalmazni, ezért a kutatóknak nem szabad megelégednie az előszörre megkapott találati halmazzal. Például Vitéz János veszprémi püspököt megtalálhatjuk János veszprémi püspökként is. Ha az oklevél csonkasága, vagy más ok miatt a kiadó nem állapítható meg, ezt ismeretlen megjelöléssel helyettesítették. Amennyiben az iratnak jellegénél fogva nem volt kibocsátója (pl. adójegyzék), úgy a mező üresen marad, de helyette az irattípus mezőt töltötték ki az időrendi mutatólapok feldolgozásakor.

Fennmaradási forma. Ez a mező jelöli az oklevél fennmaradási formáját, amely eredeti, átírás, formulárium, másolat, protokollum, vagy tartalmi átirat lehet. Bizonyos esetekben (átírás, másolat, tartalmi átirat) a mező tartalmazhatja az átírás vagy másolat dátumát vagy valószínűsíthető évkörét. Kifejezéses az indexelés.

Régi Jelzet (keresőablakban); Régi jelzet (rekordban). Ebben a mezőben a MOL-beli szekcióra utaló Q (DL esetében) vagy U (DF esetében) betű szerepel, valamint / jellel elválasztva a közelebbi levéltári jelzet (fasciculus, ladula, numerus). Az úgynevezett „Q-szám” és „U-szám” (törzsszám) egyértelműen jelöli azt a levéltári egységet, ahol az oklevél eredetileg őriztetett és amelyből kiemelték a DL, illetve lefényképezték a DF gyűjteményébe. Eredetileg csak a levéltári egységre utaló törzsszám volt benne az adatbázisban. Azért, hogy a kutatónak ne kelljen keresnie e kódok feloldását, a régi, vagy a DF esetében a jelenlegi őrzési egység (esetenként hosszadalmas) megnevezése is bekerült a mezőbe. A *Jelzet (DL-DF törzsszám)* keresőablak csak az eredeti törzsszámokat tartalmazza, ezt inkább levéltárosok tudják használni. A kutatók inkább a Jelzet (szavas) kereső indexébe írják be a keresett levéltári fondot vagy állagot, mert itt a mező valamennyi adata szavas indexeléssel kereshető. Fontos még megjegyezni, hogy ez a mező ismétlődő abban az esetben, ha a DL-, vagy DF-szám alatt két vagy több jelzet alól került két vagy több példányban megmaradt eredeti oklevél; vagy egyik jelzet alól az eredeti, a másik alól a másolat, avagy két vagy több másolat különböző jelzetek alól.

Pecsét. Ez a mező – csak eredeti oklevél esetében – az időrendi mutatólapon szereplő megpecsételési módot tartalmazza és a pecsétek számát írja le. Valamennyi eredeti oklevél esetében (elvileg) kitöltött mező. Lehetséges esetek: alul, függő, hátlapon, zárópecsét és rányomott (amennyiben nem volt megállapítható, hogy hátlapi vagy zárópecsét). Több pecsét esetén a pecsétek számát 2 karakterben adták meg. Szavasan indexelt. A pecsétek részletesebb leírását a „regeszta” kereső ablakban lehet keresni (ld. fentebb).

Regeszta. Ez a mező tartalmazza a levéltári regeszta teljes szövegét, lehetőleg pontosan rögzítve azt, csak a regesztázó valamikori írógépének sajátosságaiból adódó helyesírási korrekciót végezték el ott, ahol ez szükséges volt. A regeszták rögzítésének kezdetekor a regeszta készítőjének a nevét nem írták ki. Utóbb belátva, hogy ez hiba volt, a regeszta szövege után rögzítették a regeszta forrását és a készítő nevét, amennyiben a papír regesztán szerepelt a név [pl. Regeszta forrása: OL regeszta (IIa)]. A későbbiekben a már bevitt regesztákat is hasonlóképpen kiegészítették. A levéltári regeszták

mellett tud
pontosan me
mezőben cs
re keres a re
a hibaszál
lakában leh

Megjegyzés.
rült az időre
helyezésekr
időrendi mu

Nyelv. Ez
tehát csak a
feldolgozták

Átírás. E
ban. Átírt o
1464 között

Irattípus.
kori magya
vagy kötője
évektől kerü

Közleménye
ismétlődése

ben, ha az i
úgy a KIAI

például adó
mutatózásá
található be

pust. Szava
Keltezés

kezőképpen
tartomány,
latin minős

civitas vag
adatok. Sz

Kiadási
szöveget m

egyik legfő
az adatbáz

Ez azt jelen
darabját az

már megva
jébe rögzít
(Hiányos.)

mellett tudományos igénnyel készült, publikált regeszták is bekerülnek az adatbázisba, pontosan megadva a regeszta lelőhelyének könyvészeti adatait. Szavasan indexelt. Bár a mezőben csak bizonyos évek regesztái vannak szövegesen rögzítve, a program egyszerűen keres a regeszta pdf állományban is. Ez is indexelt, természetesen itt sokkal nagyobb a hibaszázalék, mert a papír regeszták gyakran nehezen olvashatók. E mező keresőablakában lehet keresni a pecsétkartonokon szereplő adatokra is (ld. fentebb).

Megjegyzés. Ez a mező több, különböző típusú információ számára szolgál. Ide került az időrendi mutatólapról a szöveg csonka voltára utaló megjegyzés, az esetleges áthelyezésekre vonatkozó adatok stb., valamint a keltezés mező javítása esetén az eredeti időrendi mutatólap adata. Szavas indexelésű.

Nyelv. Ez a mező az oklevélszöveg nyelvét jelöli. Az adatot a regesztából lehet tudni, tehát csak azokban a rekordokban van kitöltve, amelyek regesztáit már mutatószerűen feldolgozták. (Hiányos.)

Átírás. Ez a mező az átírt oklevél keltének és kibocsátójának adatait foglalja magában. Átírt oklevél kelte és kibocsátója szerepel benne. Csak a próbaévek és az 1438–1464 közötti évek esetén vannak adatok. Kifejezésként indexelt. (Hiányos.)

Irattípus. Minden oklevél esetében a regesztából megállapítható, hogy mely középkori magyarországi irattípusba tartozik. Több irattípus esetén a rögzítéskor vesszővel vagy kötőjellel elválasztva. A különböző irattípusok szabványosítása csak az 1990-es évektől került előtérbe [*Borsa Iván: Irattípusok a középkori Magyarországon. Levéltári Közlemények*, 64. (1993) 27–37.], ezért olykor ebben a mezőben is lehetnek átfedések, ismétlődések (testamentum-végrendelet), vagy többszavas kifejezések. Abban az esetben, ha az időrendi mutatólap az oklevél jellegénél fogva nem tartalmazott kibocsátót, úgy a KIADÓ mező üresen maradt és helyette az IRATTIPUS mezőt töltötték ki. (Ld. például adójegyzék, zsoldjegyzék stb.) Ez a mező tehát nem teljes, csak a regeszták mutatózásával bővül. Az 1438–1464 közötti regesztákon kívül csak olyan esetekben található benne adat, amikor az időrendi mutatólap egyértelműen tartalmazta az irattípust. Szavas indexelésű.

Keltezési hely. A helynevek analitikusan feldolgozott formában találhatóak, a következőképpen: eredeti írásmódú helységnév a regesztában, standard helynév-alak, megye, tartomány, ország, vagy nagyobb területi egység neve. A helynév regesztában szereplő latin minősítését csak akkor rögzítik az első almezőbe, amennyiben ez villa, oppidum, civitas vagy castrum. Csak a próbaévek és az 1438–1464 közötti évek esetén vannak adatok. Szavas indexelésű. (Hiányos.)

Kiadási adatok. Itt rögzítik az oklevél szövegének publikációs helyét, amennyiben a szöveget már közölték. Ennek a mezőnek minden oklevélszövegre kiterjedő kitöltése az egyik legfontosabb még teljesítendő feladat. Feltétele a forráskiadványok szövegeinek az adatbázis rekordjaival való azonosítása, ez az előkészítő munka már elkezdődött. Ez azt jelenti, hogy az eddigi összes oklevéltár és más forráspublikáció minden egyes darabját azonosítani kell az adatbázis megfelelő rekordjával. Amelyik kiadott oklevél már megvan a két gyűjtemény valamelyikének állományában, annak megfelelő mezőjébe rögzíteni kell, hogy az oklevél hol jelent meg nyomtatásban. Szavas indexelésű. (Hiányos.)

Altkezelés. Év nélküli, keltezetlen oklevélszöveg esetén a Kezelés mezőbe „9999” kerül. Az *Altkezelés* = Alternatív kezelés mező viszont ilyen esetben tartalmazza a levéltárosok által valószínűsített évkört. Kifejezetten indexelt.

Tárgymutató. Az adatbázisba az eredeti koncepció szerint külön 13 mezőbe került a regeszták mutatózásának eredménye (jogi fogalmak, növények, kultúra stb.) Ezeket utóbb egyetlen mezőbe egységesítették és szavasan indexelték. Ezek a mezők természetesen csak a „próbaévek” és az 1438–1464 közötti éveknél vannak kitöltve.

Névmutató. Az adatbázisba az eredeti koncepció szerint külön mezőbe került a regesztákban szereplő címzett, kedvezményezett, egyéb előforduló személyek, valamint a helységnevek. Ezeket utóbb egyetlen mezőbe egységesítették és szavasan indexelték. Ezek a mezők természetesen csak a „próbaévek” és az 1438–1464 közötti éveknél vannak kitöltve.

Rácz György

AZ ERDÉL

Bevezetés

Az Erdélyben mennyiségű és ha családjuk történet megkezdésé

Előjáróban azok nem hono famíliáké. Ugy szeállított (az 1 net szempontjára dolgozta fel s dők számára.¹ készült, a Mag feldolgozták, í erdélyi származ címereslevelek gük – az erdél Országos Levé lent az Arcanu címen. Ugyan Az erdélyi fejde solatokról kés figyelmet az A kiadványra is, család történet

Kiindulásk Aureus című Transylvanicu rendben lévő tenként egyéb ennek alapján

¹ Illéssy János

² Címereslevé Levéltár se Levéltárba (Forrástud